

Edukacja kulturalna w badaniach i działaniach

Podsumowanie
raportu z badania

Magdalena Tędziągolska
Anna Biernat
dr hab. Bartłomiej Walczak

wok.art.pl

Styczeń 2024

Szanowni Państwo, drogie Osoby,

Przekazując Państwu niniejszy raport, możemy z przekonaniem stwierdzić, że badanie edukacji kulturalnej w Warszawie to badanie miasta: jego radykalnie zmieniającej się społeczności, zmian i niepewności w obliczu globalnych wyzwań, a także lokalnych uwarunkowań i ich wpływu na życie osób, które tu mieszkają. W przestrzeni edukacji kulturalnej spotyka się cała Warszawa: osoby o rozmaitych poglądach, mające różne potrzeby, oczekiwania i marzenia. Wśród nich są też osoby, dla których oferta edukacji kulturalnej nie była dotąd projektowana – „nowe publiczności”. Wciąż silna potrzeba „spotkania w kulturze” stanowi ogromny potencjał, na którym warto budować: wspierając instytucje, wzmacniając kadre, zwiększając dostępność oferty.

Mieszkańki i mieszkańcy Warszawy uważają, że edukacja kulturalna wpływa na ich rozumienie świata i budowanie relacji, a zamiast surowej oceny – przynosi wzmocnienie. Nastąpiło przetasowanie znaczeń w postrzeganiu kultury w ogóle, a edukacji kulturalnej szczególnie: widzimy ją ponad gorsetem „ukulturalniania”, w roli wspierającej dobrostan, różnorodność i budowanie relacji.

Szczególną przestrzenią edukacji kulturalnej jest współpraca szkół i instytucji kultury: zarówno na poziomie kształtowania i odbioru oferty, jak i wzmacniania lokalności – tworzenia przyjaznej i łatwo dostępnej (także geograficznie) infrastruktury społecznej dla dzieci i młodzieży. Zapewnienie warunków do harmonijnego przenikania się odmiennych ekosystemów edukacji i kultury będzie miało kluczowy wpływ na to, jak w nadchodzących latach uda się nam towarzyszyć młodym ludziom w rozwoju. W tym kontekście osoby pracujące w tych ekosystemach powinny otrzymać wielowymiarowe wsparcie, a sama edukacja kulturalna – większe zainteresowanie w wymiarze strategicznym.

Nasz proces badawczy trwa, a niniejszy raport jest zaproszeniem do refleksji, działania i dalszego przyglądania się edukacji kulturalnej. Prowadząca nas perspektywa action research umożliwia zaangażowanym grupom – praktyczkom, osobom zarządzającym, samorządowcom – kontynuowanie tej refleksji samodzielnie i we współpracy, tworząc z edukacji kulturalnej narzędzie zmiany społecznej.

Zapraszamy do rozmowy!

dr Małgorzata Bakalarz-Duverger
Wicedyrektorka WOK

I. O badaniu

Badanie edukacji kulturalnej w Warszawie jest kilkuetapowym procesem, którego cele dotyczą analizy istniejących praktyk edukacji kulturalnej i diagnozy możliwych wariantów współpracy między instytucjami oraz sektorami edukacji i kultury. Do tej pory zakończyły się jego dwa etapy:

I etap (styczeń-marzec 2023 r.)

Cele

- identyfikacja wartości, aspiracji i celów praktyczek i praktyków edukacji kulturalnej;
- analiza znaczenia i potencjału dokumentu *Edukacja kulturalna w Warszawie*;
- wyłonienie studiów przypadku do analizy i obserwacji w kolejnym etapie badań.

Badanie

- 400 osób z instytucji kultury oraz edukacji zostało zaproszonych do udziału;
- 130 osób wypełniło ankiety, w tym: 60% pracowało w instytucjach kultury, 22% w organizacjach społecznych lub w samorządzie, a 18% w placówkach edukacyjnych;
- 40 wywiadów pogłębionych z osobami, które wypełniły ankiety.

II etap (czerwiec-grudzień 2023 r.)

Cele

- wyłonienie dobrych praktyk skutecznej edukacji kulturalnej, identyfikacja czynników wzmacniających ten proces oraz niwelujących bariery i wyzwania;
- zapoczątkowanie procesów integracji środowiska związanego z edukacją kulturalną;
- diagnoza praktyk współpracy międzyinstytucjonalnej w dziedzinie edukacji kulturalnej – identyfikacja wyzwań i dobrych praktyk;
- rozpoczęcie procesu wypracowywania nowej formuły współpracy międzysektorowej w dziedzinie edukacji kulturalnej;
- wsparcie realizatorów i realizatorek stworzeniem przydatnych narzędzi oraz bazy inspiracji.

Badanie

- 12 studiów przypadku – 6 w wersji rozszerzonej i 6 w wersji podstawowej;
- blisko 90 wywiadów, ok. 50 obserwacji różnych wydarzeń kulturalnych oraz przestrzeni instytucji;
- kilkaset godzin rozmów i kilkadziesiąt obserwacji;
- 2 spotkania sieciujące;
- 4 wywiady eksperckie;
- 3 wywiady grupowe z nauczyciel(k)ami;
- 2 warsztaty z przedstawiciel(k)ami Biura Kultury oraz Biura Edukacji m.st. Warszawy.

Instytucje uczestniczące w badaniu

Muzeum Warszawy, Biblioteka na Woli, MDK Łazienkowska, VIII Ogród Jordanowski, Teatr Syrena, Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie, Centrum Aktywności Międzypokoleniowej, Centrum Sztuki Włączającej/Teatr 21, Ośrodek Kultury Ochoty OKO, Dom Kultury w Rembertowie, Terminal Kultury Praga, Przedszkole „Kółko Graniaste”, warszawskie szkoły, instytucje i organizacje współpracujące z wymienionymi podmiotami.

Metodologia

Badanie łączy różne podejścia metodologiczne:

- *action research* – angażujące interesariuszy i interesariuszki we współtworzenie procesu, przenikanie się badań i działań, reagowanie na diagnozowane potrzeby;
- *service design* – polegające na planowaniu usług/rozwiązań w sposób zorientowany na użytkowników i użytkowniczkę.

Ten model jest bliski rozumieniu ewaluacji jako nauki o wartościach, którego prekursorem był Michael Scriven, a najśłynniejszymi przedstawiciel(k)ami – Robert Stake, Elliot Eisner, Egon Guba, Yvonne Lincoln oraz Ernest House.

II. Kierunki dalszej refleksji i działania

Wyniki badania nakreśliły kilka ważnych wątków tematycznych, które wymagają dalszej refleksji i działań. Szczegółowe rekomendacje zostały przekazane zespołom Biura Kultury oraz Biura Edukacji Urzędu m.st. Warszawy. W procesie warsztatów i seminariów będziemy facylitować prace obu zespołów nad uszczegółowieniem tych rekomendacji i wprowadzaniem ich w życie. Tutaj prezentujemy szeroko nakreślone kierunki potencjalnych działań i refleksji, mając nadzieję, że będą one stanowiły inspirację dla osób zaangażowanych w edukację kulturalną na różnych płaszczyznach.

1. Publiczności, potrzeby, dostępność

Edukacja kulturalna odzwierciedla zmieniające się potrzeby społeczeństwa. Instytucje kultury i edukacji pozaformalnej stają zatem przed wyzwaniem adaptacji oferty do potrzeb „nowych publiczności”: grup, których dotychczas nie uwzględniano w jej projektowaniu. W szkołach i instytucjach kultury pojawiają się osoby z doświadczeniem migracji i uchodźstwa, w instytucjach kultury z roku na rok zwiększa się liczba seniorów i senierek oraz osób w różnego typu kryzysach (m.in. psychicznych, tożsamościowych czy mieszkaniowych). Coraz częściej spotykamy w nich osoby transpłciowe, które mogą być w toku tranzycji (a samą tranzycję – różnie definiować), jak też neuroróżnorodne, które nie mają już siły bać się mówienia o swoich potrzebach. Jednocześnie rośnie rola edukacji kulturalnej w tworzeniu relacji społecznych i budowaniu odporności psychicznej;

- odzew na nowe potrzeby oznacza przede wszystkim konieczność kompleksowego wsparcia oraz wzmacniania kompetencji (merytorycznych i interpersonalnych) oraz dobrostanu kadr pracujących z nowymi publicznościami: edukatorów/edukatorek, animatorów/animatorerek, bibliotekarzy/bibliotekarek, muzealników/muzealniczek, nauczycieli/nauczycielek;
- warto wypracować sposoby partycypacyjnego tworzenia oferty edukacji kulturalnej, z udziałem osób należących do grup, do których jest ona kierowana;
- zapewnienie otwartych, przyjaznych, dostępnych i egalitarnych przestrzeni jest ważnym zadaniem, które może najpierw zaowocować „mikrorozwiązaniami”, dostosowanymi do możliwości instytucji, a następnie – stopniowo się rozwijać, w zależności od zasobów;
- w kontekście zmieniających się publiczności i ich potrzeb, działania zapewniające dostępność mają duże znaczenie: dostępne instytucje wymagają współdziałania całych zespołów, nie – samotnych (i osamotnionych) inicjatyw koordynatorek i koordynatorów dostępności;
- warto zrezygnować z kategorii potrzeb „specjalnych”, na rzecz włączającego i wskazującego na różnorodność określenia „różnorodne potrzeby”

2. Kultura jako praca, sektor kultury jako pracodawca

Szacujemy, że w szeroko rozumianej sferze edukacji kulturalnej w Warszawie (w instytucjach kultury i edukacji oraz organizacjach pozarządowych) pracuje ok. 50 tys. osób. To znacząca populacja w skali kilkumilionowej stolicy. Praktycy i praktyczki edukacji kulturalnej, pracując na rzecz innych w sferze wymagającej dużego zaangażowania intelektualnego i emocjonalnego, doświadczają ze zdwojoną siłą globalnych wyzwań na rynku pracy: wypalenia zawodowego, kryzysów zdrowia psychicznego czy błędów zarządzania.

Z drugiej strony napotykają trudności specyficzne dla środowiska: zmieniającą się populację Warszawy czy uwarunkowania organizacyjne i systemowe edukacji kulturalnej w mieście. Te czynniki wymagają myślenia o sektorze edukacji kulturalnej również jako miejscu pracy, czyli przestrzeni wspierania i wzmacniania pracowników i pracowniczek „pierwszego kontaktu”.

Należy wziąć pod uwagę:

- fakt, że nadmiarowa wielozadaniowość pracownicza nie działa na dłuższą metę;
- konieczność tworzenia modeli wsparcia superwizyjnego w pracy z nowymi publicznościami;
- systemowe wsparcie kadr zarządzających w kulturze oraz edukacji;
- przygotowanie stałej i różnorodnej oferty programów rozwojowych oraz dobrostanowych dla kadr kultury oraz edukacji.

3. Szkoły-instytucje kultury: od odbiorców do współtwórców

Nowe kierunki współpracy i wzajemnego wsparcia pomiędzy szkołą a instytucjami kultury oraz edukacji pozaformalnej są koniecznym warunkiem dalszego rozwoju edukacji kulturalnej w Warszawie. To zadanie złożone. Z jednej strony – ekosystemy edukacji formalnej oraz kultury funkcjonują w różnych uwarunkowaniach systemowych i organizacyjnych. Z drugiej – wciąż mało jest modeli współpracy, które skutecznie odpowiadają na potrzeby i uwzględniają wartości obu sektorów.

Pierwszym krokiem ku widzeniu się i współpracy dwóch środowisk jest zmiana w postrzeganiu nauczycieli i nauczycielek. Potrzebne jest przepracowanie negatywnych stereotypów, stawiających edukację szkolną w opozycji do działań edukacyjnych w instytucjach kultury, często deprecjonujących kompetencje osób pracujących w systemie szkolnym;

- tworzenie przestrzeni do regularnych rozmów o wartościach, potrzebach, perspektywach i doświadczeniach obu grup wesprze ten proces. Można wykorzystywać do tego wydarzenia miejskie, np. WNEK czy spotkania sieciujące;
- wypracowanie standardu włączania nauczycieli i nauczycielek oraz osób uczących się w tworzenie oferty instytucji kultury na jego różnych etapach (tworzenie i testowanie scenariuszy), a także inicjowanie współpracy edukatorów/edukatorek i nauczycieli/nauczycielek, mogą wprowadzić nową jakość do edukacji kulturalnej;
- warto dbać o specyficzne potrzeby środowiskowe, np. poprzez tworzenie dla nauczycieli/nauczycielek ofert typu „pakiet powitalny”, które pokazują, jaka jest relacja danego działania z podstawą programową. Dodatkowo mogą dawać one użyteczne narzędzia do dalszej pracy z danym zagadnieniem w szkole.

4. Współpraca, partnerstwa

Kultura i związane z nią praktyki społeczne nie są automatycznym remedium na społeczne bolączki. Przeciwnie: mogą wzmacniać rozwarstwienie pomiędzy uprzywilejowanymi a marginalizowanymi grupami i skutecznie cementować te podziały, uniemożliwiając jakościowy dialog. Oferta proponowana w ramach edukacji kulturalnej może i powinna być rodzajem społecznego łącznika w dobie antagonizmów i polaryzacji: możemy traktować ją jako narzędzie do budowy trwałych relacji pomiędzy odmiennymi grupami. Tworzenie lokalnych więzów współpracy pomiędzy instytucjami kultury, edukacji oraz pomocy społecznej może wzmacniać relacje – zarówno w lokalnych społecznościach, jak i pomiędzy praktykami i praktyczkami edukacji kulturalnej;

- w tym kontekście warto szczególnie wzmocnić potencjał bibliotek publicznych i Miejsc Aktywności Lokalnej: instytucji, które cieszą się dużym zaufaniem społecznym i często stanowią zworniki lokalnych społeczności, wspierając ich różnorodne inicjatywy, w tym inicjatywy kulturalne;
- budowanie lokalnej współpracy pomiędzy różnymi typami instytucji kultury, z różnorodną specyfiką i specjalizacją, umożliwi synergii potrzebną lokalnym społecznościom. To szerokie i różnorodne grono – streetworkerów, pracowników i pracowniczek klubów seniorskich, środowiskowych domów samopomocy, dziennych domów pomocy społecznej, placówek wsparcia dziennego – które w swoich codziennych działaniach planuje i realizuje również edukację kulturalną;
- badanie uwidocznilo ponadto, że kluczowe dla owocnej współpracy w dziedzinie edukacji kulturalnej są relacje międzyludzkie, a nie tylko formalne powiązania instytucjonalne. Pozytywne postrzeganie siebie nawzajem ustanawia podstawę dla efektywnego współdziałania. Należy zatem inicjować i rozwijać inicjatywy, które umożliwiają budowanie sieci kontaktów, wzajemne poznanie się oraz wymianę doświadczeń.

5. Edukacja kulturalna jako usługa publiczna

Ważne jest myślenie o edukacji kulturalnej jako o usłudze publicznej, która odpowiada na potrzeby i realizuje konkretne wartości. Istotne jest także całościowe projektowanie doświadczenia, uwzględniające wszystkie jego etapy – zarówno z perspektywy końcowego „użytkownika/użytkowniczki”, jak i realizatorów;

- takie podejście wymaga myślenia zorientowanego na użytkownika/użytkowniczkę (w obszarze potrzeb, emocji, wartości) nie tylko w warstwie merytorycznej i komunikacyjnej, ale również w aspekcie logistycznym czy organizacyjnym;
- niezbędna jest także współpraca różnych działów instytucji (np. promocji, edukacji czy księgowości) oraz zaprojektowanie zarówno działań, w których uczestniczy osoba odbiorcza, jak i tych podejmowanych przez realizatorów/realizatorki;
- ważna jest też spójność realizowanych wartości. Jeżeli jedną z nich jest dobrostan, powinien się on przejawiać zarówno w relacjach i działaniach wobec osób uczestniczących, jak też w sposobie funkcjonowania instytucji i relacjach pracowniczych.

6. Różnorodne i refleksyjne instytucje na nowe czasy

Wartości edukacji kulturalnej, takie jak inkluzywność i otwartość na różnice, powinny być obecne nie tylko w ofercie i komunikacji zewnętrznej, ale też na poziomie kultury organizacji i zarządzania. Różnorodność w zespołach może prowadzić do unikatowych rozwiązań i pomysłów wzbogacających ofertę instytucji. Jednocześnie warto częściej spoglądać na zewnątrz: tylko obserwacja globalnych trendów, które wpływają na funkcjonowanie instytucji i społeczności lokalnych, pozwoli sprostać wyzwaniom współczesności;

- warto wspierać proces tworzenia różnorodnych zespołów pod względem profilu psychospołecznego. Osoby uczestniczące w edukacji kulturalnej chciałyby widzieć podobnych do siebie ludzi w instytucjach kultury;
- instytucje potrzebują przestrzeni do refleksji na temat swojej roli w odpowiadaniu na stale pojawiające się nowe potrzeby różnych grup: dotychczasowych odbiorców i odbiorczyń, sąsiadów i sąsiadek, (nowych) osób mieszkających w Warszawie. Ważne jest wspieranie instytucji w planowaniu i realizacji diagnoz oraz wykorzystywaniu istniejących już danych. Równie istotne jest wsparcie w spojrzeniu na wyniki w szerszym – miejskim, regionalnym, globalnym – kontekście.

7. Edukacja kulturalna – edukacja kulturowa

Pojęcie „edukacja kulturalna”, wartościujące i związane z procesem „ukulturalniania”, czyli wychowywaniem odbiorców i twórczyn sztuki – jest zbyt wąskie, by mogło opisywać rozrastające się zadania i funkcje edukacji kulturalnej w Warszawie: z jej rolą wspierania odbiorczyń i odbiorców jako członkiń społeczności lokalnych oraz podejmowania tematów wykraczających poza pole sztuki, ku szeroko rozumianym procesom kulturowym. W odpowiedzi na nowe potrzeby odbiorczyń i odbiorców warto rozważyć korzystanie z pojęcia „edukacja kulturowa”, odzwierciedlającego kompleksowość zadań, które wykraczają znacznie poza aspekty artystyczne i rozwój umiejętności. To również przesłanka do aktualizacji dokumentu *Edukacja kulturalna w Warszawie*. Warto korzystać z pojęcia „edukacja kulturowa” także w działaniach komunikacyjnych BK i BE.

8. Wspieranie edukacji kulturalnej jako narzędzia zmiany

Instytucje kultury oraz edukacji stoją przed wyzwaniem jednoczesnego funkcjonowania w dwóch „prędkościach”: z jednej strony muszą adaptować się do dynamiki codzienności, z drugiej – nie mogą tracić perspektywy nastawionej na długofalowy proces, kształtujący zmianę społeczną, którego są częścią;

- instytucje kultury i edukacji potrzebują narzędzi, zasobów (w tym finansowych, osobowych) oraz przestrzeni, które umożliwią im eksperymentowanie i testowanie rozwiązań. Tylko w takich warunkach można wypracować długofalową strategię, która zaowocuje realną zmianą w społecznościach lokalnych;
- w środowisku edukacji ważne jest tworzenie przestrzeni do realizacji długookresowych projektów oraz m.in. wspieranie działań, których głównym celem jest budowanie relacji pomiędzy nauczycielkami i uczniami.

W imieniu zespołów Badania i Działania oraz Warszawskiego Obserwatorium Kultury serdecznie dziękujemy wszystkim osobom, które przyjęły zaproszenie i wzięły udział w naszym wspólnym projekcie.

Wszystkie spotkania z Państwem, rozmowy, poznawanie instytucji i ich oferty oraz wymiana doświadczeń w trakcie spotkań sieciujących umożliwiły przygotowanie tego raportu.

Osoby zaangażowane w przeprowadzenie badania:
**Małgorzata Bakalarz-Duverger, Anna Biernat, Anna Galas-Kosil,
Joanna Kozera, maciej el, Marta Michalak, Pola Rożek,
Julia Sarzyńska, Aleksandra Tarka, Magdalena Tędziągolska,
Agnieszka Tiutiunik, Bartłomiej Walczak, Olga Wysocka**

Skład i opracowanie graficzne: **Alicja Kobza Studio**

Redakcja i korekta: **Ewelina Adamik, Mateusz Trzebiatowski,
Miranda Zarzycka**